

PROMĚNY STŘEDOČESKÉHO PROSTORU

Milan Körner

V období po roce 1990 dochází v České republice, obdobně jako v dalších zemích integrovaných postupnými kroky do evropského společenství, k významným změnám.

Z hlediska územního rozvoje lze za nejdůležitější považovat tyto změny:

- zvyšování regionálních rozdílů,
- demografickou stagnaci, resp. depresi velkých měst,
- změny v regionální dominanci center,
- suburbanizační jevy.

Středočeský prostor je v rámci České republiky výrazně specifický, zahrnuje hlavní město Prahu a Středočeský kraj. Výše zmíněné jevy se zde projevují s větší intenzitou a dynamikou než na ostatním území České republiky.

1. Regionalizace středních Čech

Z aktuální regionalizace středočeského prostoru lze konstatovat, že hranice kraje v podstatě odpovídají hranicím regionu. Přesah regionální dominance Mladé Boleslavi zahrnuje menší část okresů Česká Lípa (Liberecký kraj) a Jičín (Královéhradecký kraj). Další přesah je v působnosti Čáslavi – zahrnuje i část okresu Havlíčkův Brod (kraj Vysočina). Naopak malá část východního Vlašimska – okolí Dolních Kralovic – spadá mimo území středních Čech.

Výrazná dominance Prahy ve středočeském prostoru byla v období 1991 – 2001 dále posílena, takže uspořádání vztahů je v současnosti extrémně monocentrické. Z 18 hodnocených mikroregionálních středisek v širším zázemí Prahy se v r. 2001 16 přímo orientovalo na hlavní město (výjimkou byla okrajová města Čáslav a Vlašim). Proti tomu v r. 1991 vykazovalo jinou prvotní spádovost ještě 5 dalších středisek (Hořovice, Slaný, Poděbrady, Kutná Hora a Sedlčany).

Poměrně významné bylo rozšíření působnosti Prahy i na nejnižší (lokální) měřítkové úrovni. Pražský mikroregion zasahuje do značné vzdálenosti pře-

devším ve směrech (zónách) s nižší intenzitou osídlení a bez významnějších středisek (Posázaví a jihozápadní směr). Proti r. 1991 se však rozšířilo zázemí Prahy v podstatě ve všech směrech, nejvíce pak ve směru východním. V důsledku této expanze došlo mimo jiné i ke ztrátě mikroregionální autonomie Dobříše. Zahrneme-li též pokles obyvatelstva samotné Prahy, zjistíme neobyčejně výrazné změny v rozsahu mikroregionálního zázemí: z 212 tis. obyvatel v r. 1991 na 323 tis. obyvatel v r. 2001, tj. zvětšení o více než polovinu!

- Změny v regionální působnosti středočeských měst byly značně diferencované

a zřetelně podmíněné jednak jejich ekonomickým vývojem a jednak polohou vůči Praze. Rozšíření proto doznal především region Mladé Boleslavi a dále region Hořovic (průmyslová zóna u Žebráku) a naopak ke značnému zmenšení zázemí došlo v případě Kladna, Kolína, Kutné Hory a Nymburka.

2. Rozdíly ve vývoji okresů 1991 – 2001

Diferenciaci území středních Čech nejlépe charakterizuje tabulka:

Úroveň a současná dynamika ekonomiky Prahy a středočeských okresů

Kraj / Okres	Ekonomický agregát (ČR = 100)				Index podílu na ČR: 2001/1991
	Podíl na ČR v %		Na 1 obyvatele		
	1991	2001	1991	2001	
Praha	14,85	22,01	126,0	192,6	148,2
Benešov	0,77	0,77	84,2	84,3	99,6
Beroun	0,68	0,66	92,9	89,1	96,4
Kladno	1,39	1,14	96,2	78,0	82,0
Kolín	0,87	0,75	91,2	79,8	86,3
Kutná Hora	0,65	0,53	89,5	74,0	81,5
Mělník	0,91	0,87	99,2	93,5	95,2
Mladá Boleslav	1,02	1,55	93,6	138,7	152,6
Nymburk	0,67	0,61	83,3	74,7	91,8
Praha – východ	0,72	1,02	79,7	108,2	142,0
Praha – západ	0,46	0,71	62,8	87,4	155,6
Příbram	0,94	0,83	89,2	78,9	88,1
Rakovník	0,48	0,41	89,1	78,1	86,5
Středočeský kraj	9,56	9,85	88,5	89,8	103,1
Praha + Středočeský kraj	24,41	31,86	108,0	142,2	130,5

Poznámky: vymezení okresů se vztahuje k datu posledního sčítání (1. 3. 2001). Ekonomický agregát je definován jako součin počtu pracovních příležitostí a průměrných mezd. Počet pracovních příležitostí byl stanoven jako počet ekonomicky aktivních obyvatel bez nezaměstnaných + saldo směrově podchycené dojíždky za prací.

Pramen: Výsledky censů 1991 a 2001 a publikace regionální statistiky o průměrných mzdách zaměstnanců podle okresů, ČSÚ, Praha.

Z tabulky vyplývá, že největší dynamiku v období 2001–1991 zaznamenaly:

- okres Praha-západ,
- okres Mladá Boleslav,
- hl. m. Praha,
- okres Praha-východ.

Dynamika okresů Praha-západ a Mladá Boleslav přesáhla o více než 50 %, dynamika Prahy a okresu Praha-východ pak o více než 40 % dynamiku České republiky.

Samotný Středočeský kraj přesáhl průměr ČR o 3 % a střední Čechy celkem (vč. Prahy) o 30 %. Další středočeské okresy jsou poměrně výrazně diferencované:

- Benešov je v podstatě na republikovém průměru,
- Beroun a Mělník ztrácí cca 4 – 5 %,
- Nymburk ztrácí cca 8 %,
- Příbram, Kolín a Rakovník ztrácí cca 12 – 14 %,
- Kutná Hora a Kladno ztrácí cca 18 %.

Z uvedeného vyplývá, že nejméně úspěšný okres Praha-západ (155,6 %) vykazuje téměř dvojnásobnou dynamiku oproti okresu Kutná Hora (81,5 %).

Největší propady zaznamenaly okresy Kladno (25 %), Kolín a Kutná Hora (12 %) a Příbram (11 %).

V období 1991 – 2001 poklesl podíl Prahy na obyvatelstvu ČR o 3,1 %, podíl Středočeského kraje se zvýšil o 1,6 %. Podíl celého Středočeského prostoru na obyvatele ČR klesl o necelé 1 %, podíl pracovních příležitostí se naopak zvýšil o více než 9 % a podíl ekonomického agregátu o cca 30 %.

Přírůstky obyvatel zaznamenaly jen správní obvody obcí III. stupně Benešov,

Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, Černošice, Lysá nad Labem, Mladá Boleslav, Neratovice, Říčany a Slaný.

3. Regionální působnost Prahy

Transformační procesy po r. 1989 měly významné dopady i v úrovni regionálního uspořádání vztahů v systému osídlení. Všeobecnou tendencí zde bylo další posilování dominance Prahy v národním systému osídlení i její silné dominance ve středočeském prostoru. Tento vývoj a dosažený stav je vhodné posuzovat na dvou měřítkových úrovních: celostátní a středočeské. V zásadě přitom platí, že růst dominance Prahy byl významněji realizován na vyšší (celostátní) hierarchické úrovni.

V makroregionální úrovni dominance hl. město Prahy přesahuje území Středočeského kraje a zasahuje do krajů Jihočeského, Ústeckého, Libereckého, Královéhradeckého a kraje Vysočina.

K hodnocení vývoje regionální, resp. střediskové působnosti Prahy, lze uvést několik základních údajů o její dojízdčkové atraktivitě:

- Počet obsazených pracovních míst se v tomto období zvýšil zdnalivě nevýznamně, tj. ze 723,3 tis. v r. 1991 na 734,7 tis. v r. 2001. V ČR však došlo v letech 1991 – 2001 ke snížení počtu pracovních příležitostí téměř o 11 %. Absolutní nárůst byl vedle Prahy pouze v okresech Praha - západ, Mladá Boleslav a Praha - východ.
- Počet dojíždějících za prací do Prahy se v letech 1991 – 2001 podstatně zvýšil (v rámci ČR): ze 105,0 tis. na 163,1 tis. Obdobně se zvýšilo saldo pohybu za

prací, a to z 88,7 tis. na 133,7 tis. Zvýšení kladného salda pohybu za prací bylo tedy výraznější než nárůst pracovních příležitostí.

- Absolutně i relativně nižší byl nárůst dojížděky do škol v Praze: 42,7 tis. v r. 1991 a 54,6 tis. v r. 2001. I tak byl tento nárůst poměrně značný (o 28 %).

Uvedené skutečnosti vycházejí z neúplných údajů, neboť zhruba jedna desatina vyjížděky za prací nebyla směrově určena. Skutečný počet dojíždějících do Prahy lze odhadovat na více než 200 tis. a počet pracovních příležitostí v Praze zřejmě vyšší než 800 tis. V případě dojížděky je třeba uvést, že cca 40 % je dojížděkou nedenní.

Tyto změny odrážejí mimo jiné i rozšiřování střediskového vlivu Prahy zejména do vzdálenějších částí státu a speciálně do moravskoslezského prostoru. Souhrnně to ilustrují změny podílů čtyř vzdálenostních pásem na dojízdce do Prahy:

- Okresy Praha - východ a Praha - západ se podílely na pracovní dojízdce do Prahy 35,0 % v r. 1991 a pouze 23,6 % v r. 2001. U školské dojížděky byl podíl zhruba zachován: 19,5 % v r. 1991 a 20,1 % v r. 2001.
- Ostatní část Středočeského kraje své podíly měnila jen nevýznamně: u pracovní dojížděky došlo k mírnému zvýšení z 32,1 % na 35,2 %, u školské dojížděky naopak k mírnému snížení z 23,8 % na 20,9 %.
- Ostatní Čechy (ve vymezení podle okresů) změnily své podíly výrazněji, ale tendence změn byly obdobné jako u předchozí zóny: vzrůst u pracovní dojížděky z 21,7 % na 26,1 % a pokles u školní dojížděky ze 44,7 % na 41,2 %.

Změny podílů Prahy a Středočeského kraje na ČR podle vybraných charakteristik

Jednotka	Hodnocený jev	Podíl na ČR v %		Index 2001/1991
		1991	2001	
Praha	Obyvatelstvo	11,79	11,43	96,9
	Pracovní příležitosti	13,61	15,50	113,9
	Ekonomický agregát	14,85	22,01	148,2
Středočeský kraj	Obyvatelstvo	10,80	10,97	101,6
	Pracovní příležitosti	9,79	10,06	102,8
	Ekonomický agregát	9,56	9,85	103,1
Praha + Středočeský kraj	Obyvatelstvo	22,59	22,40	99,2
	Pracovní příležitosti	23,40	25,56	109,2
	Ekonomický agregát	24,41	31,86	130,5

Pramen: Výsledky cenzů 1991 a 2001 a publikace regionální statistiky o průměrných mzdách zaměstnanců podle okresů, ČSÚ, Praha.

- Relativně nejvyšší nárůst zaznamenal moravskoslezský prostor, a to z 11,2 % na 15,1 % u pracovní a z 12,0 % na 17,8 % u školské dojíždky do Prahy.

Největší nárůst (o více než 100 %) zaznamenala mimo Milovic jen města (obce) v příměstském území hl. m. Prahy: Rudná, Jesenice, Průhonice - Čestlice (z nich má pouze Rudná statut města).

4. Dynamika vývoje střeďočekých měst

Hodnocení vychází z indexu komplexní funkční velikosti 2001/1991, který zahrnuje jak populační velikost obce, tak i pracovní příležitosti.

Uvádíme nárůsty nad hodnotu 105:

Rudná	253	Říčany	125	Poděbrady	111
Milovice	225	Sadská	124	Stochov	110
Průhonice	218	Hostivice	124	Kostelec n. Č. L.	110
Jesenice	200	Úvaly	121	Praha	109
Žebrák	172	Kostelec n. L.	118	Benešov	109
Mladá Boleslav	138	Roztoky	115	Libčice n. V.	108
Bakov n. J.	133	Unhošť	113	Rakovník	107
Černošice	129	Brandýs n. L./St. Boř.	113	Lysá n. L.	105
Kamenice	125				

a poklesy pod hodnotu 90:

Zruč n. S.	75	Mníšek p. B.	85
H. Počaply	76	Votice	87
Pečky	77	Libušín	88
Komárov	78	N. Strašecí	88
Týnec n. S.	81	Kladno	89
Mnich. Hradiště	83	Kolín	89
Nymburk	83	Benátky n. J.	89

S výjimkou Prahy a Mladé Boleslavi zaznamenala významnější dynamiku (více než 5 %) jen čtyři města s počtem více než 10 tis. obyv. (Benešov, Poděbrady, Říčany a Rakovník).

5. Možné směry vývoje

V následujícím období lze předpokládat tyto pravděpodobné tendence:

- Rozvojem oboustranných vztahů bude posilována spolupráce hl. m. Prahy se svým regionálním zázemím; nebude se

dat dynamizaci území v jeho okolí. Koridor dálnice D8 má jako součást nadnárodní osy osídlení (Praha - Drážďany) a vzhledem ke značnému populačnímu potenciálu rozvojové předpoklady i mimo území středních Čech. Jižním směrem lze zřejmě předpokládat jen určité posílení prostoru Benešov - Bystřice. Rozvoj jihovýchodním směrem je v příměstském území Prahy v dostatečné míře saturován aktivitami v prostoru dálnice D3.

- Výrazný rozvoj založený v Kolíně se promítne do posilování autonomie „Středního Polabí“ s jeho pravděpodobným přesahem přes hranice Střeďočekého kraje. Je velmi pravděpodobné, že dojde k intenzivnímu propojení Pražského metropolitního regionu přes Střední Polabí (s jádrovým územím Kolín - Kutná Hora) s Hradecko-pardubickou aglomerací. Tím by mohlo dojít k vytvoření téměř souvislého, silně urbanizovaného území s cca 2 miliony obyvatel.

*Ing. arch. Milan Körner, CSc.
AUÚP*

Literatura:

Prof. RNDr. Martin Hampl, DrSc.: „Regionální působnost Prahy: růst dominance v transformačním období.“